

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ФОРМУВАННЯ НИМИ БЕЗПЕКОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УСІХ РІВНІВ

Клименко Н. Г.

ВСТУП

Інтелектуальний, економічний і духовний потенціал суспільства та держави має пряму залежність від рівня освіченості населення. Їх нарощування здійснює безпосередній вплив і на гарантування національної безпеки, оскільки саме у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) здійснюється підготовка висококваліфікованих фахівців не лише для всіх галузей національної економіки, а й для провідних сфер забезпечення національної безпеки (політичної, економічної, соціальної та гуманітарної). Тож державне регулювання освітньої діяльності має створювати максимально сприятливі умови для ЗВО з метою забезпечення ними потреб країни у таких фахівцях. Водночас варто зазначити, що здійснення будь-якої діяльності в умовах особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, має певні відмінності від його здійснення в умовах мирного часу.

Окрім того, варто зазначити, що збройна агресія з боку РФ стала додатковим підтвердженням тези про те, що для своєчасного виявлення та адекватного реагування на сучасні виклики та загрози в Україні та світі існує потреба у фахівцях-управлінцях та науковцях, здатних розв'язувати складні завдання у визначальних сферах забезпечення національної безпеки. Такі фахівці, виконуючи обов'язки працівника державного або муніципального органу чи установи, мають бути здатними здійснювати прогнозування та моніторинг загроз в умовах невизначеності, розроблення адекватних ситуації управлінських рішень в умовах обмежених ресурсів та організувати на своєму рівні відповідну протидію. Такий підхід до формування кадрового потенціалу у сфері забезпечення національної безпеки в сучасних умовах масштабної пандемії та збройної агресії, а також попередження виникнення та ліквідації наслідків кризових ситуацій природного, техногенного, соціального, екологічного

характеру є фаховим і ґрунтовним, чого, на превеликий жаль, неможливо досягнути в рамках освітніх програм, існуючих у більшості закладів вищої освіти.

Зважаючи на вищезазначене, метою даного розділу є дослідження особливостей регулювання освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах воєнного стану та формування ними безпекових компетентностей у здобувачів вищої освіти всіх рівнів.

1. Особливості державного регулювання освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах воєнного стану

Проблеми державного регулювання освітньої діяльності, ролі освіти у забезпеченні висококваліфікованими фахівцями національної економіки та її впливу на національну безпеку знайшли своє відображення у працях багатьох науковців та аналітиків, серед яких: В. Петренко¹, М. Криштанович, Я. Пушак, М. Флейчук, В. Франчук², Г. Ситник, В. Абрамов, Д. Кучма, А. Дацюк³, А. Іщенко, С. Зубченко, М. Карпенко, В. Лозовий, Т. Черненко⁴, Т. Майборода⁵ та ін. Проте особливості державного регулювання освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах воєнного стану залишилися поза їхньою увагою.

24.02.2022 в Україні було введено воєнний стан унаслідок масштабного збройного вторгнення російських військ на територію країни. Варто зазначити, що з перших днів вторгнення більшість областей країни потерпала від постійних ракетних обстрілів, а територія Чернігівської, Сумської, Київської, Харківської та інших областей

¹ Петренко В. А. Державне регулювання освітньої діяльності в сфері вищої освіти. *Економіка та держава*. 2019. № 7. С. 69–72. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.7.69.

² Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

³ Ситник Г. П., Абрамов В. І., Кучма Д. Я., Дацюк А. В. Концептуальні основи запровадження спеціальності 8.150103 «Державне управління у сфері національної безпеки» для професійної діяльності у сфері публічного управління : навчально-методичний посібник. Київ : НАДУ, 2010. 40 с.

⁴ Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії : аналітична доповідь / А. Ю. Іщенко та ін. Київ : НІСД, 2017. 44 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-07/Osvita_Bezpeka-40c41.pdf.

⁵ Майборода Т. М. Державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки : дис. ... к.е.н. : 08.00.03. Полтава, 2019. 259 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/7439/3/diss1.pdf>.

Сходу та Півдня України стали місцем ведення активних бойових дій. За цей час понад 6,5 млн громадян країни, рятуючись від війни, стали вимушеними переселенцями в межах України (внутрішньо переміщеними особами), а ще майже 4 млн залишили її межі.

За таких обставин Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України) 25.02.2022 рекомендувало керівництву ЗВО призупинити освітній процес, запровадивши для здобувачів двотижневі канікули⁶. Проте вже 07.03.2022 МОН України після завершення канікул рекомендувало керівникам ЗВО залежно від безпекової ситуації тимчасово призупинити освітній процес (виконання працівниками ЗВО заходів та завдань, що визначені військово-цивільною адміністрацією), або організувати освітній процес за дистанційною формою навчання чи з використанням її елементів (за погодженням із військово-цивільною адміністрацією)⁷. Це було зумовлено тим, що за допомогою технологій дистанційного навчання до освітнього процесу його учасники могли долучатися незалежно від місця їх перебування. У разі прийняття рішення про здійснення навчання за очною або змішаною (очно-дистанційною) формою проведення занять мало відбуватися з дотриманням усіх безпекових вимог. Разом із цим передбачалося запровадити особливі умови навчання (надання академічної відпустки, встановлення індивідуального графіка тощо) для здобувачів, які перебувають у лавах ЗС України, підрозділах територіальної оборони або займаються волонтерською діяльністю. Водночас МОН надало дозвіл на скорочений термін навчання тим ЗВО, що перебувають у зоні активних бойових дій.

15.03.2022 Верховною Радою було прийнято Закон України⁸, яким у межах їхньої компетенції було надано повноваження органам виконавчої влади, органам військового командування, військовим,

⁶ Шкарлет С. Всім закладам освіти рекомендовано припинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-vsime-zakladam-osviti-rekomendovano-priviniti-osvitnij-proces-ta-ogolositi-kanikuli-na-dva-tizhni>.

⁷ Щодо освітнього процесу в закладах освіти. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-organizaciju-osvitnogo-procesu-u-zakladah-osviti>.

⁸ Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>.

військово-цивільним адміністраціям та органам місцевого самоврядування, а також іншим суб'єктам, зокрема органам управління у сфері освіти, закладам освіти, установам освіти, науковим установам, їх засновникам, громадським об'єднанням, благодійним організаціям та фізичним особам, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність щодо забезпечення державних гарантій для учасників освітнього процесу, створення безпечного освітнього середовища, організації здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду). Ним, зокрема, передбачено державні гарантії здобувачам освіти, працівникам закладів, установ освіти, наукових установ в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період), у тому числі тим, які вимушені були змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання незалежно від поточного місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду.

А з 14.03.2022 розпочалося відновлення освітнього процесу у ЗВО у більшості областей України.

Варто зазначити, що досвід, набутий у 2020–2021 рр. під час запровадження жорсткого карантину внаслідок поширення пандемії COVID-19, надав можливість досить швидко організувати освітній процес в умовах воєнного стану у дистанційному форматі. Проте здобувачі та науково-педагогічні працівники, які перебувають у районах ведення активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, не завжди мають можливість долучитися до нього через відсутність відповідних технічних засобів та/або Інтернет-покриття. При цьому учасники освітнього процесу в інших областях України не мають змоги працювати у звичному режимі через постійні повітряні тривоги та загрозу ракетних обстрілів, за яких необхідно переміститися в укриття, а також відключення електроенергії внаслідок обстрілів об'єктів електроенергетики. Наслідком цього є вимушене переривання освітнього процесу. За таких умов ЗВО, що перебувають у відносно безпечніших регіонах, оголосили про прийняття на навчання в рамках можливостей, які надаються внутрішньою академічною мобільністю, здобувачів, які стали внутрішньо перемішеними особами. При цьому визнання здобутих у рамках академічної мобільності результатів навчання здійснюється відповідно до вимог Порядку реалізації права на академічну

мобільність⁹ або Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти¹⁰.

Окрім того, варто зазначити, що за таких умов не всі ЗВО мають змогу повноцінно відновити освітній процес, оскільки будівлі закладів, що перебувають у зоні активних бойових дій і зазнали ракетних обстрілів, мають значні пошкодження. Тож більшість ЗВО Донецької, Луганської, Харківської, Херсонської та Запорізької областей довелося евакуювати у більш безпечні центральні та західні регіони країни, спираючись на досвід 2014 р., за яким було евакуювано ЗВО з тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Для з'ясування можливостей ЗВО, які не перебувають у зонах проведення активних бойових дій або в безпосередній близькості від них (Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області), МОН України було затребувано від керівників ЗВО інформацію про:

- можливість прийому та забезпечення евакуйованих здобувачів ЗВО, науково-педагогічних і педагогічних працівників, персоналу та членів їхніх сімей з інших закладів, які цього потребують;

- наявні можливості ЗВО (передусім електронні) для відновлення освітнього процесу для своїх та евакуйованих учасників освітнього процесу у змішаній (очно-дистанційній) або дистанційній формі;

- проведення аналізу, за якими освітніми програмами, спеціальностями, галузями знань можливе поєднання освітнього процесу різних ЗВО;

- забезпечення роботи адміністрацій евакуйованих ЗВО під час організації освітнього процесу в такому форматі¹¹.

⁹ Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text>.

¹⁰ Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text>.

¹¹ Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищій, вищої освіти на час воєнного стану : Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85884/.

При цьому для завершення навчального року в умовах воєнного стану МОН України рекомендувало ЗВО:

– для здобувачів освіти невипускних курсів внести зміни до індивідуальних навчальних планів шляхом ухвалення рішень про перенесення частини освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик тощо), які не можуть бути виконані в дистанційному або змішаному форматі або для цього неможливо створити необхідні умови з урахуванням ситуації в конкретному ЗВО, на наступні періоди навчання. У разі крайньої необхідності ЗВО можливо достроково завершити 2021/2022 навчальний рік для цієї категорії здобувачів;

– для здобувачів освіти випускних курсів забезпечити виконання навчального плану, зокрема з урахуванням визнання результатів неформальної освіти, провести атестацію здобувачів та видачу документів про здобуття відповідного рівня освіти. У разі неможливості проведення атестації здобувачів у традиційному форматі провести атестацію дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а у виняткових випадках у разі неможливості здобувачем освіти оформити магістерську (дипломну) роботу провести атестаційний іспит¹². Останнє положення свідчить про те, що керівники ЗВО отримали у 2022 р. право самостійно визначити форми атестації здобувачів освіти, включаючи відхилення від затверджених стандартів освіти¹³. Водночас МОН України було зазначено, що заміна магістерської (дипломної) роботи на атестаційний іспит може ускладнити визнання здобутої кваліфікації за кордоном.

Тож указаними заходами було передбачено створення максимальних можливостей для отримання дипломів випусками ЗВО в умовах воєнного стану в межах поточного навчального року.

Варто також зазначити, що, незважаючи на продовження терміну дії воєнного стану, ЗВО України активно долучилися до організації та проведення вступної кампанії. Проте її умови також зазнали істотних змін. Так, на здобуття освітнього ступеня бакалавра традиційне

¹² Про завершення навчального року : Лист Міністерства освіти і науки України від 10.03.2022 № 1/3417-22. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85933/.

¹³ Про проведення атестації випускників закладів фахової передвищої, вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.03.2022 № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265729-22#Text>.

зовнішнє незалежне оцінювання було замінено національним мультипредметним тестом (далі – НМТ) у формі комп’ютерного онлайн-тестування з трьох предметів (українська мова, математика, історія України) для вступу на бюджет та на контракт на кон’юнктурні спеціальності. Вступ на всі інші спеціальності на контракт відбувався за поданням мотиваційного листа¹⁴.

Для оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти, МОН України було затверджено Порядок проведення у 2022 р. НМТ¹⁵, а також Перелік закордонних населених пунктів, на території яких було створено тимчасові екзаменаційні центри для проведення основних сесій НМТ¹⁶, яким передбачено створення таких центрів у 39 містах 23 європейських країн.

Вступники на своїй інформаційній сторінці на сайті Українського центру оцінювання якості освіти з 20.05.2022 до 07.06.2022 включно мали змогу за допомогою спеціального сервісу підтвердити бажання взяти участь у НМТ і для проходження тестування вибрати найзручніший населений пункт із запропонованого переліку. Із 21.06.2022 до 07.07.2022 під час підтвердження участі в тестуванні вступники повинні були зробити остаточний вибір населеного пункту в Україні або міста/країни за кордоном. Водночас для абітурієнтів, які не змогли вчасно створити реєстраційну картку для участі в основній сесії НМТ, було передбачено додаткову реєстрацію з обов’язковим підтвердженням бажання проходити НМТ у додатковій сесії тестування. При цьому особи, які не змогли прибути до тимчасових екзаменаційних центрів на основну сесію, могли його скласти під час проведення додаткової або спеціальної сесії.

¹⁴ Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році : Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.04.2022 № 392 (зі змінами, внесеними Наказом Міністерства освіти і науки України від 02.05.2022 № 400). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/vstup-2022/05.05.2022/Poryadok_pryyomu.VO.392-400.05.05.2022.pdf.

¹⁵ Про затвердження Порядку проведення у 2022 році національного мультипредметного тесту : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.05.2022 № 433. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/86477/.

¹⁶ Про затвердження Переліку закордонних населених пунктів, на території яких буде створено тимчасові екзаменаційні центри для проведення основних сесій національного мультипредметного тесту : Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.05.2022 № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0465729-22#top>.

НМТ в Україні і за кордоном проводилося у спеціально обладнаних комп'ютерних центрах, де з учасниками працювали україномовні педагоги, навчені українськими експертами. Це дало змогу забезпечити проведення вступних випробувань на засадах прозорості та справедливості незалежно від місця проведення.

Вступ до магістратури на бюджет та контракт на спеціальності «Право», «Міжнародне право» здійснювався за результатами магістерського комплексного тесту (далі – МКТ); на бюджет та контракт на спеціальності галузей знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», 06 «Журналістика», 07 «Управління та адміністрування», 28 «Публічне управління та адміністрування», 29 «Міжнародні відносини» (окрім спеціальності 293 «Міжнародне право») – за результатами магістерського тесту навчальної компетентності (далі – НМКТ) та фахового іспиту у ЗВО; на інші спеціальності – за результатами фахового іспиту у ЗВО (бюджет) або розгляду мотиваційного листа (контракт)¹⁷.

НМКТ також складався в тимчасових екзаменаційних центрах у визначених МОН України¹⁸ 13 містах 13 європейських країн та у 37 містах у 21 області України та місті Києві. Реєстрація для участі у МТНК та/або МКТ здійснювалася з 27.06.2022 до 18.07.2022 приймальними комісіями ЗВО. При цьому під час заповнення заяви-анкети з інформацією для оформлення екзаменаційного листка абітурієнт мав зазначити населений пункт, у якому бажає їх скласти. Реєстрація для складання МКТ та МТНК також передбачала основну сесію та додаткову.

Варто зазначити, що Порядком¹⁹ також було встановлено терміни оприлюднення рейтингових списків на бюджет, підтвердження

¹⁷ Шкарлет С. Порядок прийому для здобуття вищої освіти в 2022 році заюстовано. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-poryadok-prijomu-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-v-2022-roci-zayustovano>.

¹⁸ Про затвердження Переліку населених пунктів, на території яких буде створено тимчасові екзаменаційні центри для проведення магістерського тесту навчальної компетенції : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.06.2022 № 582. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Nakaz_582_perelik_nas_punktiv_MTNK_MKT.pdf.

¹⁹ Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році : Наказ Міністерства освіти і науки України 27.04.2022 № 392 (зі змінами, внесеними Наказом Міністерства освіти і науки України від 02.05.2022 № 400). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/vstup-2022/05.05.2022/Poryadok.pryyomu.VO.392-400.05.05.2022.pdf>.

бажання навчатися на бюджеті, зарахування на бюджет і контракт та переведення на вакантні місця. При цьому всі етапи вступної кампанії передбачалося проводити з використанням дистанційних технологій із максимальним забезпеченням безпечних умов для всіх учасників процесу.

Водночас змінами²⁰ до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 р. було передбачено спеціальні умови участі у конкурсному відборі вступників, місце проживання яких зареєстровано (задекларовано) на особливо небезпечній території (зокрема, територій, де ведуться активні воєнні (бойові) дії). Для них передбачено можливість вступати на основі повної загальної середньої освіти за результатами індивідуальної усної співбесіди замість НМКТ. При цьому такі співбесіди заявою вступника можуть проводитися дистанційно.

Варто також зауважити, що Рішенням уряду України від 22.06.2022 встановлено тривалість 2022/23 навчального року з 01.09.2022 до 30.06.2023²¹. Водночас МОН України рекомендувало ЗВО розпочати освітній процес для старших курсів із 15.08.2022, для I курсу бакалаврату – із середини вересня, а для I курсу магістратури – на початку жовтня. При цьому було зазначено, що ЗВО, відповідно до законодавства, автономні, тож остаточне рішення про початок освітнього процесу ухвалюватимуть їх ректори. Окрім того, для створення максимально безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу центральні і місцеві органи виконавчої влади разом із ЗВО мають організувати низку заходів, серед яких:

- обов’язкова перевірка ЗВО та прилеглих територій на наявність вибухових предметів фахівцями Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

- готовність локальних та об’єктових систем оповіщення (сирен);

- приведення у готовність наявного фонду захисних споруд цивільного захисту та створення нових, а також дообладнання споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів або облаштування швидкоспоруджуваних захисних споруд у кожному

²⁰ Про затвердження Змін до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році : Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2022 № 598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-22#Text>.

²¹ Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 711. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-navchalnogo-roku-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu-v-ukrayini-i240622-711>.

ЗВО з урахуванням забезпечення укриттям 100% учасників освітнього процесу та проведення тренувань про оголошення сигналу «Повітряна тривога»;

– приведення евакуаційних шляхів у відповідність до норм законодавства та створення у ЗВО запасів матеріалів, обладнання, інструменту, води та медичних засобів²².

Вищезазначені заходи дали змогу розпочати новий навчальний рік для студентів усіх рівнів вищої освіти, незважаючи на подальше продовження дії умов воєнного стану в країні.

2. Формування компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки, у здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні

Як зазначають науковці²³, ефективне забезпечення національної безпеки, без сумніву, залежить від знань, умінь, навичок і здібностей кваліфікованих кадрів. Не останню роль у цьому відіграє відсутність відповідних компетентностей у фахівців-управлінців, які відповідають за вироблення та реалізацію політики у сфері забезпечення національної безпеки. А відсутність продуманої і прозорої кадрової політики та системності в роботі органів державної влади щодо виконання прийнятих рішень у сфері забезпечення національної безпеки, як справедливо зазначає Г. Ситник²⁴, негативно впливає на розроблення та впровадження політики у цій сфері. І, як справедливо зазначають науковці, виправити ситуацію дасть змогу лише налагодження системної роботи з підготовки відповідних фахівців, яка базуватиметься на чіткій методологічній базі та практичних методиках навчання²⁵. Тому їх підготовка є

²² Безпекові умови та підготування закладів освіти до нового навчального року – обговорили на нараді у Прем'єр-міністра. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpekovi-umovi-ta-pidgotuvannya-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku-obgovorili-na-naradi-u-premyer-ministra>.

²³ Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

²⁴ Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навчальний посібник : у 3-х ч. Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. Київ : НАДУ, 2010. 208 с.

²⁵ Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

важливим завданням, яке неможливо успішно вирішити без здійснення цілеспрямованої, реалістичної та прогресивної державної політики в галузі освіти та науки, адже сьогодні як ніколи загострюється питання ролі державної політики в освітній підготовці фахівців у сфері забезпечення національної безпеки України. Це зумовлюється тим, що їх підготовка на належному рівні слугуватиме гарантом незалежності України²⁶.

Спеціальні компетентності та програмні результати, які враховують проблематику забезпечення національної безпеки, передбачені стандартом вищої освіти для другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», а саме: «ФК06. Здатність здійснювати професійну діяльність з урахуванням потреб забезпечення національної безпеки України. ПРН03. Знати основні засади національної безпеки та вміти попереджати й нейтралізувати виклики і загрози національним інтересам України в межах своєї професійної компетенції»²⁷.

На цій підставі сьогодні кафедраю глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка здійснюється викладання низки дисциплін, які передбачають формування компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки, а саме:

– в освітньо-науковій програмі (далі – ОНП) «Публічне управління та адміністрування» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» до обов'язкових компонент належить дисципліна «Публічне управління у сфері національної безпеки»²⁸, яка знайомить здобувачів із філософськими аспектами та

²⁶ Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

²⁷ Стандарт вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.08.2020 № 1001. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>.

²⁸ Освітні програми / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=&page=68>.

методологічними основами публічного управління у сфері національної безпеки, а також інституційними засадами публічного управління у сфері національної безпеки України;

– в ОНП «Державна служба» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» до обов'язкових компонент належать дисципліна «Національна безпека», яка знайомить студентів із філософськими аспектами безпеки як феноменом живої природи, системними основами забезпечення національної безпеки, основами державної політики національної безпеки України, а також дисципліна «Інформаційна та кібернетична безпека в державному управлінні»²⁹;

– в ОНП «Міське самоврядування» та ОНП «Парламентаризм і парламентська діяльність» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» до обов'язкових компонент належить лише одна дисципліна – «Національна безпека»³⁰.

Водночас варто зазначити, що в освітньо-професійній програмі (далі –ОПП) «Урядовання у публічній сфері» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» серед обов'язкових компонент викладається дисципліна «Концептуальні основи національної безпеки», а перший вибірковий блок «Державне управління у сфері національної безпеки» складається з п'яти дисциплін, серед яких – «Інституційні засади формування системи національної безпеки», «Основи стратегічного планування національної безпеки», «Зовнішня політика та національна безпека», «Економічна складова національної безпеки» та «Соціально-гуманітарна складова національної безпеки». Варто також зазначити, що другий вибірковий блок «Регіональне управління та міське самоврядування» містить дисципліну «Управління соціальною та економічною безпекою регіону»³¹.

²⁹ Освітні програми / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=&page=68>.

³⁰ Освітні програми / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=&page=68>.

³¹ Робочі навчальні програми / Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://philosophy.univ.kiev.ua/ua/view/navch_programy/2/2/2.

Проте аналіз представлених програм свідчить, що частка дисциплін, які передбачають формування компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки, перш за все в обов'язкових компонентах ОНП та ОПП, досить незначна: одна-дві обов'язкові дисципліни. За таких умов складно говорити про формування в межах вищезазначених програм компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки.

Що стосується формування таких компетентностей в інших закладах вищої освіти України, які здійснюють підготовку здобувачів із публічного управління та адміністрування, то аналіз обов'язкових та вибірових компонент освітніх програм другого (магістерського) рівня, проведений С. Андреевим³², свідчить про те, що в освітніх програмах дев'яти із 17 закладів вищої освіти серед обов'язкових компонент узагалі немає дисциплін із питань безпеки, а в інших восьми лише три присвячено саме національній безпеці, у вибірових компонентах такі дисципліни є лише у двох закладах вищої освіти із 17, програми яких аналізувалися дослідником.

У світлі вищевикладеного варто зазначити, що сьогодні органи державної влади акцентують увагу на необхідності формування у фахівців-управлінців широкого кола компетентностей у сфері забезпечення національної безпеки, можливість отримання яких дає спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону». Проте переважна більшість закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців за цією спеціальністю, готує фахівців-військовослужбовців.

Так, на підготовку військовослужбовців за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» зорієнтовані існуючі програми підготовки фахівців із вищою освітою у таких закладах вищої освіти:

– Національному університеті оборони імені Івана Черняховського (ОНП «Стратегічне керівництво у секторі безпеки і

³² Андреев С. Безпекова складова фахової компетентності здобувачів вищої освіти з публічного управління та адміністрування. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 4(10). С. 5–21. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2021-4\(10\)-5-21](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2021-4(10)-5-21).

оборони)), передумовою для якої є наявність ступеня магістра та оперативного (оперативно-тактичного) рівня військової освіти³³;

– Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (ОНП «Національна безпека (сфера прикордонної діяльності))), передумовою для якої є наявність ступеня бакалавра та тактичного рівня вищої військової освіти³⁴;

– Інституті Управління державної охорони України (військовий відокремлений навчальний підрозділ Київського національного університету імені Тараса Шевченка), який здійснює підготовку фахівців на базі повної загальної середньої освіти (ОПП «Особиста та майнова безпека»)³⁵.

Виняток становлять лише ОПП «Національна безпека» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти³⁶ та ОНП «Національна безпека» другого (магістерського) рівня вищої освіти Національного університету «Острозька академія»³⁷.

Окрім того, за інформацією сайту «Вступ. ОСВІТА.UA», підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю 256, окрім вищезазначених, також здійснюють: Державний університет «Житомирська політехніка» (ОПП «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності))), освітні рівні «бакалавр» і «магістр»); Національна академія Служби безпеки

³³ Освітньо-наукова програма «Стратегічне керівництво у секторі безпеки і оборони» / Національний університет оборони імені Івана Черняховського. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/project-onp-sksbo-256-2021.pdf>.

³⁴ Освітньо-професійна програма «Національна безпека (сфера прикордонної діяльності)» (оперативно-тактичний рівень) / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/opp_nb-otr-2019.pdf.

³⁵ Освітньо-професійна програма «Особиста та майнова безпека» / Інститут Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://indo.univ.kiev.ua/images/2021/256__2018.pdf.

³⁶ Освітньо-професійна програма «Національна безпека». 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності) для бакалаврів / Національний університет «Острозька академія». URL: https://www.oa.edu.ua/ua/osvita/ects/info_prog/bachelor/fakultet_mizhnarodnih_vidnosin/256_nacionalna_bezpeka_z_a_okremimi_sferami_zabezpechennya_i_vidami_diyalnosti/.

³⁷ Освітньо-професійна програма «Національна безпека». 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності) для магістрів / Національний університет «Острозька академія». URL: https://www.oa.edu.ua/ua/osvita/ects/info_prog/mag/fakultet_mizhnarodnih_vidnosin1/256_nacionalna_bezpeka/.

України (ОПП «Організація захисту інформації з обмеженим доступом», ОПП «Кіберзахист інформаційних ресурсів», «Контррозвідувальний захист кібербезпеки держави та об'єктів критичної інфраструктури», освітні рівні «бакалавр» і «магістр»); Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (ОПП «Внутрішньополітична безпека», освітній рівень «бакалавр»). Щоправда, ознайомитися зі змістом зазначених освітніх програм на сайтах відповідних закладів вищої освіти не вдалося через їх відсутність у відкритому доступі.

3. Компетентності фахівця у сфері забезпечення національної безпеки

Вітчизняні науковці основними ознаками фахівця у сфері забезпечення національної безпеки визначають його вміння коректно сформулювати проблему публічного управління у визначальних сферах національної безпеки; критичний підхід, конструювання, нормування, онтологічний аналіз під час пошуку відповіді на порушене питання, тобто не так засвоєння традиційних знань із публічного управління у сфері національної безпеки, як одержання нового (конкурентоздатного) знання; класифікація таких знань; типізація знань із публічного управління національною безпекою шляхом формування відповідних типів мислення; самоаналіз власних розумових і практичних дій з одержаними при цьому результатами³⁸. Для фахівців, які мають здійснювати свою діяльність у сфері забезпечення національної безпеки, потрібні глибоке розуміння процесів, що відбуваються у цій сфері, знання основ теорії національної безпеки, вміння оперативно приймати управлінські рішення, у тому числі в умовах невизначеності та браку часу з урахуванням численних, часто суперечливих чинників. При цьому складність і неординарність завдань, що стоять перед структурами сектору безпеки, постійно підвищують рівень вимог до професіоналізму, компетентності, ділової ефективності фахівця, його вміння здійснювати аналіз, який пов'язаний із розробленням та

³⁸ Ситник Г. П., Абрамов В. І., Кучма Д. Я., Дацюк А. В. Концептуальні основи запровадження спеціальності 8.150103 «Державне управління у сфері національної безпеки» для професійної діяльності у сфері публічного управління : навчально-методичний посібник. Київ : НАДУ, 2010. 40 с.

впровадженням державної політики, котра має бути спрямована на виявлення та реагування на загрози національній безпеці³⁹.

Затвердженим і введеним у дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.12.2021 № 1423 стандартом вищої освіти для другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» до спеціальних (фахових, предметних) компетентностей віднесено: «СК 1. Здатність здійснювати професійну діяльність у відповідних сферах національної безпеки; СК 2. Здатність аналізувати та оцінювати сучасний стан і тенденції розвитку міжнародних відносин та проблеми міжнародної безпеки, їхній вплив на національну безпеку в контексті набуття Україною членства в НАТО; СК 3. Здатність використовувати понятійно-категоріальний апарат теорії національної безпеки, аналізувати та розвивати структуру системи забезпечення національної безпеки та принципи її функціонування; СК 4. Здатність аналізувати та прогнозувати розвиток безпекового середовища (глобальний, регіональний та національний аспекти) за окремими сферами забезпечення та видами діяльності; СК 5. Здатність організовувати цілеспрямовану діяльність щодо формування і реалізації державної політики у сферах національної безпеки та оборони; СК 6. Здатність організовувати заходи територіальної оборони, мобілізаційної підготовки та мобілізації у межах посадових обов'язків; СК 7. Здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні завдання національної безпеки (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності) у широких та/або мультидисциплінарних контекстах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності»⁴⁰.

³⁹ Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навчальний посібник : у 3-х ч. Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. Київ : НАДУ, 2010. 208 с.

⁴⁰ Стандарт вищої освіти: другий (магістерський) рівень, галузь знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)», затверджений і введений у дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.12.2021 № 1423. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/12/24/256-Nats.bezpeka-mahistr.pdf>.

У вищезазначеному стандарті об'єктами вивчення визначаються національна безпека України у цілому та її сфери і види діяльності, реальні та потенційні загрози національній безпеці України; керівництво сектором безпеки і оборони України та його складниками. Цілі навчання полягають у підготовці професіонала, здатного вирішувати завдання дослідницького та інноваційного характеру у сфері національної безпеки, виявляти та протидіяти загрозам національній безпеці України (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності). Теоретичний зміст предметної сфери становлять основні закони, закономірності, категорії, поняття, принципи, методи і методики, які використовуються для забезпечення національної безпеки відповідно до компетенцій складників сектору безпеки і оборони України⁴¹.

Стандарт передбачає, що для здобуття освітнього ступеня магістра можуть вступати особи, що здобули освітній ступінь бакалавра. Програма фахових вступних випробувань для осіб, що здобули попередній рівень вищої освіти за іншими спеціальностями, повинна передбачати перевірку набуття особою компетентностей та результатів навчання, що визначені стандартом вищої освіти зі спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти⁴².

Водночас варто зазначити, що сьогодні немає офіційно затвердженого стандарту зі спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, проте

⁴¹ Стандарт вищої освіти: другий (магістерський) рівень, галузь знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)», затверджений і введений у дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.12.2021 № 1423. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/12/24/256-Nats.bezpeka-mahistr.pdf>.

⁴² Стандарт вищої освіти: другий (магістерський) рівень, галузь знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)», затверджений і введений у дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.12.2021 № 1423. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/12/24/256-Nats.bezpeka-mahistr.pdf>.

його проєкт був розроблений та оприлюднений на сайті Міністерства освіти і науки України у 2021 р. Зазначений проєкт предметну сферу спеціальності описує так: об'єкт вивчення – національна безпека України у цілому та її сфери і види діяльності, реальні та потенційні загрози національній безпеці України; забезпечення окремих складників національної безпеки. Цілі навчання – набуття здатності вирішувати складні завдання та проблеми у сфері національної безпеки та/або у процесі навчання, що передбачає виявлення загроз національній безпеці України, що характеризуються невизначеністю умов і вимог. Теоретичний зміст предметної сфери – поняття, принципи, методи і методики, які використовуються для забезпечення національної безпеки відповідно до компетенції її складників. Предмет вивчення та діяльності – забезпечення національної безпеки у її визначених сферах. Методи, методики та технології – загальнонаукові та спеціальні наукові методи, інноваційні технології підготовки фахівців із вищою освітою; комунікативні прийоми наукової взаємодії, інформаційно-комунікативні технології та методики, кількісні та якісні методи дослідження та аналізу даних⁴³.

4. Нові освітні програми з підготовки фахівців-управлінців та науковців для сфери національної безпеки

Фахівцями кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка на основі вищезазначеного проєкту стандарту розроблено низку ОПП та ОПН для підготовки фахівців-управлінців та науковців для задоволення потреб державних та недержаних інституцій, діяльність яких торкається сфери забезпечення національної безпеки у визначальних сферах.

Так, метою ОПП «Урядування у сфері національно безпеки» зі спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти визначено надання спеціальної освіти у сфері національної безпеки з широким доступом до працевлаштування в органах державної влади, що формують та реалізують державну

⁴³ Проєкт стандарту вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Київ, 2021. 15 с.

політику у сфері національної безпеки; центрах безпеки об'єднаних територіальних громад; громадських об'єднаннях, неурядових та міжнародних організаціях, діяльність яких пов'язана із забезпеченням національної безпеки; науково-освітніх установах, що досліджують проблеми національної безпеки, тощо. Ця ОПП також передбачає створення передумов для подальшого вивчення державно-управлінських аспектів забезпечення національної безпеки на другому (магістерському) рівні вищої освіти в рамках ОНП та ОПП «Стратегічний менеджмент у сфері національної безпеки» зі спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для денної та заочної форм навчання, а також можливість набуття додаткових кваліфікацій у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації.

Інтегральна компетентність ОПП «Урядування у сфері національної безпеки» передбачає, що після її успішного опанування бакалаври будуть здатні здійснювати управлінську діяльність під час вирішення складних спеціалізованих завдань у визначальних сферах національної безпеки (політичній, економічній, соціальній, гуманітарній), у тому числі в умовах кризових ситуацій, що передбачає застосування теорій та наукових методів відповідної галузі і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Перелік компонент ОПП «Урядування у сфері національної безпеки»⁴⁴, спрямованих безпосередньо на формування компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки, свідчить про те, що 26 із 50 обов'язкових компонент ОПП спрямовані на формування таких компетентностей. Окрім того, на їх формування спрямовано дисципліни обох вибіркового блоків («Управління у сфері національної безпеки на загальнодержавному рівні» та «Управління у сфері національної безпеки на регіональному рівні»), кожен з яких складається із семи дисциплін, а також 10 дисциплін у восьми блоках вибіркового переліку дисциплін за вибором студента, яким вибирається одна дисципліна з кожного блоку.

Метою ОНП та ОПП «Стратегічний менеджмент у сфері національної безпеки» спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» другого

⁴⁴ Освітні програми / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=&page=68>.

(магістерського) рівня вищої освіти для денної та заочної форм навчання визначено забезпечення підготовки професіоналів, висококваліфікованих кадрів для сфери національної безпеки, спроможних аналізувати, розробляти й реалізовувати державну політику у сфері національної безпеки, результативно та ефективно виконувати управлінські функції на стратегічному рівні управління, сприяти інноваційним процесам у визначальних сферах національної безпеки з метою захисту національних інтересів, у тому числі підготувати їх для продовження навчання на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти (доктор філософії).

Інтегральна компетентність програм передбачає, що після їх успішного опанування магістри будуть здатні здійснювати управлінську діяльність у визначальних сферах національної безпеки (політичній, економічній, соціальній, гуманітарній) під час вирішення складних завдань і проблем на стратегічному рівні управління та/або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій, застосування теорій та наукових методів відповідної галузі та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Варто зазначити, що з 16 результатів навчання один передбачений виключно для ОНП.

У переліку обов'язкових компонент ОНП «Стратегічний менеджмент у сфері національної безпеки»⁴⁵ 16 із 21 обов'язкової компоненти спрямовані на формування компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки. Окрім того, на їх формування також спрямовані сім дисциплін кожного з трьох вибіркового блоків («Загальнодержавний рівень стратегічного менеджменту у сфері національної безпеки», «Безпекова складова стратегічного менеджменту у зовнішній політиці держави» та «Інформаційні виміри національної безпеки»), а також дві дисципліни з вибіркового переліку дисциплін за вибором студента.

Особи, які успішно завершили навчання за ОНП або ОПП «Стратегічний менеджмент у сфері національної безпеки» та здобули ступінь магістра за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)», матимуть

⁴⁵ Освітні програми / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=&page=68>.

можливість працювати на керівних посадах в органах державної влади та органах місцевого самоврядування від заступника керівника структурного підрозділу (сектору, відділу, управління, департаменту, директорату) до державного секретаря органу державної влади, а також матимуть можливість продовжити навчання на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти (доктор філософії), а також мають можливість набуття додаткових кваліфікацій у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації.

У переліку обов'язкових компонент ОПП «Стратегічний менеджмент у сфері національної безпеки» майже аналогічне співвідношення компонент, спрямованих на формування компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки, оскільки обсяг програми для заочної форми навчання зменшується на 30% за рахунок науково-дослідницької компоненти.

Метою ОПП «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти очної та заочної форм підготовки докторів філософії визначено забезпечення підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів, здатних до дослідницько-інноваційної, науково-педагогічної діяльності та розв'язання актуальних проблем у сфері національної безпеки.

Інтегральна компетентність програми передбачає, що після її успішного опанування доктори філософії будуть здатні продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у визначальних сферах національної безпеки (політичній, економічній, соціальній, гуманітарній), у тому числі в умовах кризових ситуацій, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

У переліку обов'язкових компонент ОПП «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)»⁴⁶ чотири з восьми обов'язкових компонент спрямовано на формування компетентностей, пов'язаних з оволодінням методологією та методами наукових

⁴⁶ Освітні програми / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=&page=68>.

досліджень забезпечення національної безпеки. Окрім того, на їх формування також спрямовані всі дисципліни вибіркового переліку. Водночас варто зазначити, що ОНП також передбачено асистентську педагогічну практику з метою практичного досвіду викладацької діяльності. Атестація випускників ОНП здійснюватиметься на підставі оцінки рівня їхніх професійних знань, умінь та навичок шляхом складання комплексного іспиту зі спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» та публічного захисту дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

За підсумками опанування ОНП передбачено складання комплексного іспиту зі спеціальності 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» та публічного захисту дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеню доктора філософії. При цьому особи, які успішно завершили навчання за ОНП та здобули ступінь доктора філософії за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)», матимуть можливість працювати на посадах керівників та головних фахівців науково-дослідних підрозділів, керівників проєктів та програм, наукових співробітників, викладачів закладів вищої освіти, державних експертів, головних консультантів, консультантів, радників, а також матимуть можливість здобувати науковий ступінь доктора наук на науковому рівні або/та продовжити навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за іншими ОНП, а також набуття додаткових кваліфікацій у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації, проходити стажування або навчання за кордоном.

Варто зауважити, що сьогодні в Україні не існує ні стандарту вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, ні навіть його проєкту. Тому під час підготовки ОНП для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за цією спеціальністю розробниками були враховані вимоги до рівня знань, умінь і навичок восьмого рівня Національної рамки кваліфікацій, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341⁴⁷, як це

⁴⁷ Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.

передбачено абзацом другим пункту 5 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44⁴⁸. Після затвердження зазначеної ОНП у встановленому порядку, відповідно до всіх процедур, передбачених для такого роду програм у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, розпочати підготовку фахівців за третім рівнем вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» планується з наступного 2023–2024 навчального року. Із зазначеного навчального року в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби також планується започаткувати підготовку фахівців-управлінців ще за двома освітніми програмами за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» другого (магістерського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання з метою забезпечення підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери інформаційної безпеки, спроможних аналізувати, розробляти й реалізовувати державну політику у сфері інформаційної безпеки, результативно та ефективно виконувати управлінські функції на стратегічному рівні управління, сприяти інноваційним процесам у сфері інформаційної безпеки з метою захисту національних інтересів в інформаційній сфері.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведене дослідження, варто зазначити, що, незважаючи на введення в країні воєнного стану, ракетні обстріли території та ведення активних бойових дій в окремих її областях, провадження освітньої діяльності ЗВО не припиняється, а її державне регулювання спрямоване на створення максимально безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу. Організація освітнього процесу у ЗВО України зазнала суттєвих змін, які пов'язані з необхідністю пристосування провадження освітньої

⁴⁸ Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>.

діяльності до умов воєнного стану, а також необхідністю забезпечення безпеки усіх учасників освітнього процесу та виконання працівниками ЗВО заходів та завдань, що визначені військово-цивільною адміністрацією. У складних умовах було завершено поточний навчальний рік та організовано проведення вступної кампанії з урахуванням існуючих реалій. Проте всі ці зміни не мають вплинути на якість підготовки, оскільки ЗВО здійснюють підготовку фахівців для всіх галузей національної економіки та суспільства, які потрібні країні в умовах воєнного стану та будуть затребувані під час повоєнної відбудови України. Адже, як зазначають аналітики Національного інституту стратегічних досліджень, у сучасних умовах освіти можна розглядати як зброю у справі зміцнення національної безпеки, оскільки сьогодні військова сила вже не є достатньою умовою для її гарантування, оскільки вона тісно пов'язана з людським капіталом, а сила чи слабкість людського капіталу країни визначається станом системи освіти⁴⁹ та якістю підготовки фахівців для всіх галузей національної економіки та провідних сфер забезпечення національної безпеки. Тож, зважаючи на зазначене, започаткування з 2022–2023 навчального року підготовки здобувачів вищої освіти за ОПП «Урядування у сфері національної безпеки» першого (бакалаврського) та за ОНП та ОПП «Стратегічний менеджмент у сфері національної безпеки» другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» за денною та заочною формами навчання в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка певною мірою дасть змогу задовольнити потребу органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фахівцях-управлінцях, до професійних обов'язків яких належить вирішення широкого кола питань щодо забезпечення національної безпеки у визначальних її сферах. Підготовка фахівців за ОНП «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти дасть змогу задовольнити потребу державних та

⁴⁹ Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії : аналітична доповідь / А. Ю. Іщенко та ін. Київ : НІСД, 2017. 44 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-07/Osvita_Bezpeka-40c41.pdf.

недержавних інституцій у фахівцях-науковцях для провідних сфер забезпечення національної безпеки.

Перспективним для подальшого дослідження у даному напрямі є робота над розробленням проекту стандарту вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, адже сьогодні перед Україною постала альтернатива: або кардинально буде оновлена її політична, адміністративна та соціально-економічна системи і, таким чином, буде гарантована конкурентоспроможність держави, у тому числі й її система забезпечення національної безпеки, або країна опиниться на периферії світових процесів. Це зумовлює необхідність суттєвого поліпшення якості та структури професійної підготовки управлінських та наукових кадрів для системи забезпечення національної безпеки, підвищення їх професіоналізму та компетенції. Тож, на наше переконання, підготовка кадрів для сфери забезпечення національної безпеки України має враховувати, що:

– освіта, наука й національна безпека перебувають у тісному взаємозв'язку;

– підготовка кадрів є важливим складником державної політики у сфері забезпечення національної безпеки держави, адже рівень їхньої підготовки впливає на всі рівні національної безпеки, оскільки зазначені кадри реально мають стати основою для її успішного забезпечення, оскільки, як зазначають науковці, «ті країни, що вважають їх стратегічним резервом, матимуть перспективу успішної реалізації завдань свого безпекового розвитку»⁵⁰;

– Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який є правонаступником Національної академії державного управління при Президентові України, має кваліфікований науково-педагогічний склад із багаторічним досвідом підготовки фахівців для публічного управління у сфері національної безпеки, відповідну наукову та навчально-методичну базу, спроможний задовольнити потребу держави у підготовці фахівців науковців та управлінців, здатних досліджувати та вирішувати складні завдання у визначальних сферах національної безпеки.

⁵⁰ Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

АНОТАЦІЯ

Інтелектуальний, економічний та духовний потенціал суспільства та держави має пряму залежність від рівня освіченості населення, тож державне регулювання освітньої діяльності має створювати максимально сприятливі умови для закладів вищої освіти з метою підготовки ними висококваліфікованих фахівців для потреб суспільства, держави та бізнесу. Водночас варто зазначити, що організація будь-якої діяльності в умовах особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, має певні відмінності від здійснення в умовах мирного часу. Проблеми державного регулювання освітньої діяльності, ролі освіти у забезпеченні висококваліфікованими фахівцями національної економіки та її впливу на національну безпеку знайшли своє відображення у працях багатьох науковців та аналітиків. Проте особливості державного регулювання освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах воєнного стану залишилися поза їхньою увагою.

У ході дослідження встановлено, що організація освітнього процесу в закладах вищої освіти України зазнала суттєвих змін, які пов'язані з необхідністю пристосування провадження освітньої діяльності до умов воєнного стану. У складних умовах Міністерством освіти і науки України було розроблено низку нормативно-правових актів, на підставі яких в умовах воєнного стану було організовано проведення підсумкової атестації та вступної кампанії за допомогою дистанційних засобів. Законодавством передбачено заміну зовнішнього незалежного оцінювання, на підставі якого здійснювався прийом на навчання для здобуття вищої освіти у мирний час, відповідними тестами, відтерміновано початок освітнього процесу для I курсу всіх рівнів вищої освіти, запроваджено низку заходів та завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією, задля забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу в умовах масштабної російської збройної агресії. Проте всі ці зміни діятимуть на період дії воєнного стану і не мають вплинути на якість підготовки фахівців.

Результати аналізу низки освітньо-професійних та освітньо-наукових наукових програм за спеціальностями 281 «Публічне управління та адміністрування» та 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» дали змогу дійти висновку про недостатність освітніх компонент для формування компетентностей, пов'язаних із державно-управлінськими аспектами забезпечення національної безпеки, у

майбутніх фахівців-управлінців в існуючих освітніх програмах за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Проведений аналіз свідчить, що підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» майже повністю спрямована на підготовку фахівців-військовослужбовців, незважаючи на потребу органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фахівцях-управлінцях за зазначеною спеціальністю. У складних умовах воєнного стану у Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка розпочато підготовку фахівців-управлінців, здатних вирішувати складні завдання у визначальних сферах національної безпеки (політичній, економічній, соціальній та гуманітарній) за трьома освітніми програмами. Подано на затвердження ОНП для підготовки фахівців-науковців за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)».

ЛІТЕРАТУРА

1. Петренко В. А. Державне регулювання освітньої діяльності у сфері вищої освіти. *Економіка та держава*. 2019. № 7. С. 69–72. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.7.69.
2. Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
3. Ситник Г. П., Абрамов В. І., Кучма Д. Я., Дацюк А. В. Концептуальні основи запровадження спеціальності 8.150103 «Державне управління у сфері національної безпеки» для професійної діяльності у сфері публічного управління : навчально-методичний посібник. Київ : НАДУ, 2010. 40 с.
4. Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії : аналітична доповідь / А. Ю. Іщенко та ін. Київ : НІСД, 2017. 44 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-07/Osvita_Bezpeka-40c41.pdf.
5. Майборода Т. М. Державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки : дис. ... к.е.н. : 08.00.03. Полтава, 2019. 259 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/7439/3/diss1.pdf>.

6. Шкарлет С. Всім закладам освіти рекомендовано припинити освітній процес та оголосити канікули на два тижні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-vsim-zakladam-osviti-rekomendovano-pripiniti-osvitnij-proces-ta-ogolositi-kanikuli-na-dva-tizhni>.

7. Щодо освітнього процесу в закладах освіти. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-rozpoviv-pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-u-zakladah-osviti>.

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>.

9. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text>.

10. Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text>.

11. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85884/.

12. Про завершення навчального року : Лист Міністерства освіти і науки України від 10.03.2022 № 1/3417-22. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/85933/.

13. Про проведення атестації випускників закладів фахової передвищої, вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.03.2022 № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265729-22#Text>.

14. Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році : Наказ Міністерства освіти і науки України 27.04.2022 № 392 (зі змінами, внесеними Наказом Міністерства освіти і науки України від 02.05.2022 № 400). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#n7>.

15. Про затвердження Порядку проведення у 2022 році національного мультипредметного тесту : Наказ Міністерства освіти

і науки України від 12.05.2022 № 433. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/86477/.

16. Про затвердження Переліку закордонних населених пунктів, на території яких буде створено тимчасові екзаменаційні центри для проведення основних сесій національного мультипредметного тесту : Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.05.2022 № 465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0465729-22#top>.

17. Шкарлет С. Порядок прийому для здобуття вищої освіти в 2022 році заюстовано. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-poryadok-prijomu-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-v-2022-roci-zayustovano>.

18. Про затвердження Переліку населених пунктів, на території яких буде створено тимчасові екзаменаційні центри для проведення магістерського тесту навчальної компетенції : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.06.2022 № 582. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Nakaz_582_perelik_nas_punktiv_MTNK_MKT.pdf.

19. Про затвердження Змін до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році : Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2022 № 598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-22#Text>.

20. Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 711. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-navchalnogo-roku-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu-v-ukrayini-i240622-711>.

21. Безпеківі умови та підготування закладів освіти до нового навчального року – обговорили на нараді у Прем'єр-міністра. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpekovi-umovi-ta-pidgotuvannya-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku-obgovorili-na-naradi-u-premyer-ministra>.

22. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навчальний посібник : у 3-х ч. Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. Київ : НАДУ, 2010. 208 с.

23. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 04.08.2020 № 1001. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha->

osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti.

24. Освітні програми / Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://ipacs.knu.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=&page=68>.

25. Робочі навчальні програми / Філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://philosophy.univ.kiev.ua/ua/view/navch_programy/2/2/2_

26. Андреев С. Безпекова складова фахової компетентності здобувачів вищої освіти з публічного управління та адміністрування. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 4(10). С. 5–21. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2021-4\(10\)-5-21_](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2021-4(10)-5-21_)

27. Освітньо-наукова програма «Стратегічне керівництво у секторі безпеки і оборони» / Національний університет оборони імені Івана Черняховського. URL: https://nuou.org.ua/assets/documents/project-onp-sksbo-256-2021.pdf_

28. Освітньо-професійна програма «Національна безпека (сфера прикордонної діяльності)» (оперативно-тактичний рівень) / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/opp_nb-otr-2019.pdf_

29. Освітньо-професійна програма «Особиста та майнова безпека» / Інститут Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://indo.univ.kiev.ua/images/2021/256___2018.pdf_

30. Освітньо-професійна програма «Національна безпека». 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для бакалаврів / Національний університет «Острозька академія». URL: https://www.oa.edu.ua/ua/osvita/ects/info_prog/bachelor/fakultet_mizhnarodnih_vidnosin/256_nacionalna_be_zpeka_z_a_okremimi_sferami_zabezpechennya_i_vidami_diyalnosti/.

31. Освітньо-професійна програма «Національна безпека». 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для магістрів / Національний університет «Острозька академія». URL: https://www.oa.edu.ua/ua/osvita/ects/info_prog/mag/fakultet_mizhnarodnih_vidnosin1/256_nacionalna_be_zpeka/.

32. Стандарт вищої освіти: другий (магістерський) рівень, галузь знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими

сферами забезпечення і видами діяльності)», затверджений і введений у дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 23.12.2021 № 1423. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/12/24/256-Nats.bezpeka-mahistr.pdf>.

33.Проект стандарту вищої освіти за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Київ, 2021. 15 с.

34.Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.

35.Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>.

Information about the authors:

Klymenko Nataliia Hryhorivna,

Doctor of Public Administration, Associate Professor,
Professor of the Department of Global and National Security
of Educational and Scientific Institute of Public Administration
and Civil Service

Taras Shevchenko National University of Kyiv
12/2, Akademika Romodanova str., Kyiv, 03050, Ukraine